

Denna rapport är en sammanställning grundad på Utrikesdepartementets bedömningar. Rapporten gör inte anspråk på att ge en fullständig bild av läget för de mänskliga rättigheterna, demokrati och rättsstatens principer i landet. Information bör också sökas från andra källor.

Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Ryssland 2015–2016

I. SAMMANFATTNING

Respekten för de mänskliga rättigheterna i Ryssland har påtagligt försämrats sedan massprotesterna mot valfusk och korruption 2011-12 och Vladimir Putins återkomst till presidentposten 2012. Antalet repressiva åtgärder har ökat markant, med lagstiftning, propaganda och en politiserad rättsapparat som huvudsakliga verktyg. Antalet fångar som anses ha dömts på politiska grunder har ökat dramatiskt.

Trenden är att utrymmet för det civila samhället krymper snabbt. Lagen om ”utländska agenter” begränsar möjligheterna för organisationer att arbeta med frågor som uppfattas som hot mot makten. Våld mot människorättsförsvarare och oppositionella blir allt vanligare.

En rad lagar har bidragit till att kringskära yttrandefriheten. Lagstiftning mot bland annat extremism, landsförräderi, terrorism och separatism används för att tysta oliktankande. Möjligheterna att demonstrera har begränsats. Självcensuren bland medier bedöms ha ökat.

Tortyr och misshandel utförda av företrädare för rättsvårdande myndigheter förekommer. Strafffriheten för attacker mot människorättsförsvarare och oppositionella är utbredd.

Den ortodoxa kyrkan har en särskild relation till statsmakten. Religiösa grupper som går utanför ramen för vad som anses accepterat motarbetas.

Levnadsstandarden har försämrats till följd av den pågående ekonomiska krisen och budgetnedskränningar. Folkhälsan är generellt dålig och allt mindre resurser satsas på hälsovård. Det ryska utbildningssystemet är väl utbyggt och utbildningsnivån är hög, men systemet har också drabbats av nedskränningar.

Diskriminering och våld mot kvinnor är vanligt förekommande. Kvinnor i norra Kaukasien är särskilt utsatta. Våld i hemmet leder varje år till tusentals dödsfall. Viktiga åtgärder har vidtagits för att bekämpa människohandel, som dock fortsatt är ett stort problem.

Framsteg har gjorts i lagstiftning om barnets rättigheter men genomförandet är bristfälligt. Barna är fortsatt tillåtet. Antalet föräldralösa och försvunna barn har minskat.

Diskriminering på grund av sexuell läggning är vanligt. Homosexuella kan inte registrera partnerskap eller adoptera barn. Lagstiftning som förbjuder främjande av icke-traditionella familjevärden gentemot barn används som verktyg för att försvåra för hbtq-relaterad verksamhet.

Asyllagstiftningen tillämpas restriktivt. Ukrainare behandlas bättre än flyktingar från Mellanöstern. Lagstiftningen för migrantarbetare har skärpts samtidigt som antalet våldsamma övergrepp mot dessa har minskat.

Situationen för personer med funktionsnedsättning i Ryssland är fortsatt svår men har förbättrats de senaste åren, bland annat till följd av ratificering av internationella konventioner på området.

II. RÄTTSSTATENS PRINCIPER

En princip för god samhällsstyrning

Ryssland kan inte anses vara en fungerande rättsstat. Enligt författningen är statsorganen underordnade lagen och domstolarna oberoende, men dessa principer gäller selektivt och åsidosätts ofta i politiskt känsliga fall och ibland till följd av korruption inom rättsväsendet. Sedan massprotesterna 2011 har politiseringen av rättsapparaten ökat markant. Påtryckningar från statliga myndigheter liksom mutor har avsevärd negativ inverkan på rättsväsendets arbete.

Den ryska författningen garanterar domstolarnas oberoende men rättsväsendet är politiserat och har använts för att bestraffa oppositionella och rättighetsaktivister. Påtryckningar från politiska makthavare på domare om hur de ska döma i individuella fall bedöms vara vanligt förekommande.

Reglerna för att utse, avfärda och tillrättavisa domare ger inte tillräckliga garantier för objektiva och rättvisa förfaranden. Bristen på oberoende förvärras av ett straffrättsligt system som gynnar åklagaren, vilket strider mot jämlikhetsprincipen.

Under 2016 befanns Ryssland skyldig till brott mot Europakonventionen i 222 fall, flest av alla konventionsparter. Ryssland betalar som regel ut ekonomisk ersättning till offren men problemet med bristande rättighetskydd kvarstår. Antagandet av en lag i december 2015 ger den ryska författningsdomstolen rätten att avgöra huruvida beslut av internationella organisationer är förenliga med den ryska konstitutionen. Lagen tillämpades för första gången i april 2016 med resultatet att konstitutionsdomstolen godkände justitieministeriets begäran att inte tillämpa Europadomstolens beslut om fångars rösträtt. Lagen bedöms ha tillkommit i syfte att öppna för möjligheten att frånga domstolsbeslut rörande kompensation till oljebolaget Yukos aktieägare.

Den ryska förvaltningen utmärks i stor utsträckning av maktmissbruk, ineffektivitet, godtycklig rättstillämpning och korruption. Ryssland har anslutit sig till OECD:s antikorrupptionskonvention, men resultaten är otillfredsställande främst på grund av bristande implementering. År 2016 rankades Ryssland på plats 131 av 176 i Transparency Internationals index rörande upplevd korruption. Satsningen på informations- och kommunikationsteknologi har underlättat något för den enskilde medborgaren att få en rättvis och effektiv handläggning av sin sak. Såväl regionala människorättsombudsmän som civilsamhälleliga organisationer vittnar samtidigt om svårigheterna för medborgare att förstå sina rättigheter och fylla i ansökningar och anmälningar korrekt.

I Ryssland finns en ombudsman för mänskliga rättigheter och en barnrättsombudsman. Den nuvarande ombudsmannen för mänskliga rättigheter har klargjort att hon avser fokusera på sociala rättigheter och stödja ryska landsmän utanför Ryssland. Ombudsmannen för mänskliga rättigheter har regionala kontor vars effektivitet varierar och vars

självständighet ofta undermineras av myndigheterna. Presidentens råd för mänskliga rättigheter har mandat att övervaka systemiska problem i lagstiftningen och enskilda människorättsfall. Rådet har bidragit till att skapa uppmärksamhet kring vissa fall av brott mot mänskliga rättigheter.

III. DEMOKRATI

De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Trots konstitutionens föreskrifter råder ingen reell maktindelning. Den politiska makten i Ryssland är koncentrerad till den federala verkställande makten, främst presidenten och dennes administration. Den lagstiftande och dömande makten är relativt svag och används instrumentellt av den verkställande makten. Maktstrukturen från federal till kommunal nivå lämnar föga utrymme för medborgarinflytande. Sedan 2003 har det ryska parlamentets underhus helt dominerats av fyra partier som i varje viktig fråga stödjer presidentens linje. Verkligt oppositionella partier motarbetas systematiskt och är inte representerade i duman. Antalet våldsamma överfall, rättsliga åtgärder och smutskastningskampanjer i statliga medier mot oppositionella har ökat de senaste åren. I februari 2015 mördades den välkände oppositionspolitikern Boris Nemtsov i centrala Moskva. Sammantaget gör alla dessa omständigheter att det inte går att tala om reella demokratiska institutioner i Ryssland.

Kvinnor och män har lika rösträtt och valbarhet till offentliga uppdrag, men i praktiken är kvinnors inflytande i politiken begränsat. Sedan valet 2016 är 70 av 450 ledamöter i parlamentets underhus kvinnor och 29 av 170 ledamöter i parlamentets överhus. Federationsrådets talman, enligt författningen tredje i rang efter presidenten och premiärministern, är kvinna. Av regeringens 32 ministrar är tre kvinnor och bland de regionala ledarna återfinns fyra kvinnor.

OSSE/ODIHR och den ryska valövervakningsorganisationen Golos konstaterade att valfusk förekom under valet till parlamentets underhus, duman, 2016. Upptakten till valet stod inte i samklang med principen om fria och rättvisa val då påtryckningar mot oppositionen, mediars partiskhet, tillgång till administrativa resurser och tillämpning av manipulativa tekniker var till fördel för Putins maktparti "Enade Rysslands". Golos noterade att den repressiva lagstiftningen försvårade arbetet för oberoende övervakare.

Tv-kanaler i Ryssland är statskontrollerade. De används regelmässigt för statskontrollerad propaganda och för att smutskasta och misstänkliggöra oppositionella. De ger i princip inget utrymme åt verkligt oppositionella att själva framföra sina ståndpunkter eller för kritik mot presidenten och dennes ställningstaganden och politik.

Det civila samhällets utrymme

Sedan massprotesterna 2011-12 har utrymmet för civilsamhället krympt avsevärt, i synnerhet för organisationer som ägnar sig åt att försvara politiska och medborgerliga rättigheter. Antalet ryska civilsamhälleliga organisationer minskade med 33 procent mellan 2012 och 2015. Lagen om utländska agenter från 2012 innebär att civilsamhälleliga organisationer som anses bedriva ”politisk aktivitet” och mottar finansiering från utlandet måste registrera sig hos justitieministeriet som ”utländska agenter”. Vad som är ”politisk aktivitet” definieras mycket brett; under 2016 inkluderades även genomförande av opinionsundersökningar i definitionen. Om ”utländska agenter” underlåter att kvartalsvis rapportera till justitieministeriet och tydligt markera sin agentstatus bestraffas de med höga böter. Organisationerna förbjuds även att delta i valövervakning. Sedan 2014 kan justitieministeriet klassificera organisationer som ”utländska agenter” också utan domstolsbeslut. I december 2016 var cirka 150 organisationer upptagna i listan.

Etiketten ”utländsk agent” är starkt stigmatiserande då den under Sovjetunionen användes för att beteckna spioner och landsförrädare. Förutom stigmat får de civilsamhälleliga organisationerna en ökad administrativ börda och löper ständigt risken att bötfällas för mindre förseelser. Dessutom blir det allt svårare för organisationer att erhålla finansiellt stöd. Inget förbjuder en ”utländsk agent” att ta emot utländska pengar så länge de redovisas, men det ökar kraftigt den administrativa bördan. Det faktum att flera stora givarfonder och stiftelser är förbjudna i Ryssland begränsar också möjligheterna till finansiering. Organisationer som ännu inte listats står mellan valet att avstå från utländsk finansiering och då inte kunna fullfölja sin verksamhet på grund av bristande resurser, eller fortsätta ta emot utländska medel och riskera listning.

Riksåklagaren fick i maj 2015 befogenhet att beteckna som ”oönskade” utländska och internationella organisationer som uppfattas underminera statens säkerhet, det nationella försvaret eller den konstitutionella ordningen.

Hittills har sju organisationer stämplats som oönskade, samtliga stiftelser och organisationer med hemvist i USA som finansierat människorätts- och demokratiprojekt i Ryssland.

Presidenten avsätter varje år betydande medel till civilsamhället (motsvarande 62,6 miljoner euro 2015). Medlen går främst till organisationer som är knutna till staten eller är i linje med den ryska ledningens politik, men även till socialt orienterade organisationer. Det finns organisationer med etiketten ”utländsk agent” som fortsatt får statliga medel. Gräsrotsfinansiering är populärt, men kontrollen över anonyma donationer har skärpts.

Hot, våld och missbruk av rättssystemet mot människorättsförsvarare ökar, och förövarna ställs sällan till svars. Situationen är särskilt svår i Norra Kaukasien där fysiska angrepp även förekommit mot en medlem av presidentens råd för mänskliga rättigheter och mot utländska journalister.

IV. MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Författningen förbjuder tortyr. Inrikesministeriets uppförandekod för polisen fastställer att övervåld, trakasserier och övergrepp inte är tillåtet, inklusive under förhör. Trots detta är tortyr och misshandel utförd av polisen fortsatt ett allvarligt problem. Det finns trovärdiga rapporter om polisvåld under såväl gripanden som förhör. I ryska domstolar fästs stor vikt vid erkännanden, vilket förmodas bidra till våldsanvändningen. Särskilt oroväckande är situationen i Norra Kaukasien där bortrövanden och tortyr av anhöriga till misstänkta terrorister och människorättsförsvarare fortsatt förekommer. Förnedrande behandling och tortyr rapporteras vara utbredd på landets fängelser. Under 2015 dog 3 977 intagna, varav enligt uppgift 87 procent till följd av bristande sjukvård.

Värnpliktigas rättigheter har förbättrats något de senaste åren, enligt såväl försvarsministeriet som organisationen Citizen. Army. Law. Betydande problem kvarstår dock, inklusive våld och misshandel.

Prostitution och människohandel fortsätter att vara ett stort problem. Allt fler fall av trafficking utreds, viktiga lagändringar har antagits och det internationella samarbetet har intensifierats. Ryssland samarbetar med

Europol och Interpol i dessa frågor, som anses vara relativt prioriterade. Fortfarande saknas dock en nationell handlingsplan och en central myndighet för frågorna.

Dödsstraff

Ryssland är det enda av Europarådets 47 medlemsländer som inte ratificerat Europakonventionens protokoll 6 om avskaffande av dödsstraffet i fredstid. Ryssland har inte heller skrivit under eller ratificerat Europakonventionens protokoll 13 om ett fullständigt avskaffande av dödsstraffet. Ett moratorium råder dock de facto och inga avrättningar har skett sedan 1996.

Rätten till frihet och personlig säkerhet

Kravet på registrering av bostads- och vistelseplats kvarstår. Ryska medborgare får inte vistas mer än 90 dagar på annan plats än bostadsorten utan registrering. Polisen har rätt att kräva identifiering av medborgare på offentliga platser, men endast om det finns skälig misstanke om brott. I praktiken tillämpar polisen enligt vissa uppgifter denna möjlighet godtyckligt, och ofta på personer med ”icke-slaviskt utseende”.

I Ryssland är det vanligt med långa häktningstider och enligt lag kan en gripen hållas i förvar i 48 timmar utan beslut om häktning. Efter domstolsbeslut kan detta förlängas ytterligare, dock högst 120 timmar. I väntan på rättegång begränsas häktningstiden till två månader men kan förlängas efter beslut i domstol.

Ändringar från december 2015 i den federala säkerhetstjänstens befogenheter gör det tillåtet att använda skjutvapen ”för att förhindra storskaliga upplopp och hindra grupper av personer som begår olagliga handlingar”. Detta har väckt oro bland människorättsförsvarare.

Det förekommer regelbundet uppgifter om godtyckliga frihetsberövanden och ofrivilliga försvinnanden i Norra Kaukasien. Få förövare ställs till svars.

Trots att den ryska författningen garanterar ryska medborgares rätt att lämna Ryssland, omfattas idag omkring fyra miljoner tjänstemän som anses hantera känslig information av förbud att utan prövning av särskild myndighet lämna landet. Även personer med obetalda skulder kan beläggas med utreseförbud. Under året har människorättsförsvarare och politiska bedömare vittnat om

tidskrävande passkontroller och om förstörda eller beslagtagna passhandlingar.

Statistik från kriminalvården visar att antalet personer i häkten och fängelser minskar. Såväl regionala människorättsombudsmän som oberoende regionala övervakningskommittéer bevakar intagnas rättigheter, samtidigt som övervakningskommittéerna den senaste tiden har knutits närmare statsmakten. Av klagomål till människorättsombudsmannen 2015 rörde 30 procent den straffrättsliga processen och 14 procent kriminalvården.

Rättssäkerhet

Trots att den ryska författningen garanterar domstolarnas oberoende är rättsväsendet politiserat. Rättsapparaten har under senare år använts för att bestraffa oppositionella och rättighetsaktivister. Reglerna för att utse, avfärda och tillrättavisa domare ger inte tillräckliga garantier för objektiva och rättvisa förfaranden. Trots stora satsningar på domstolarnas lokaler och teknik har domarna förblivit en förhållandevis lågavlönad yrkeskategori med hög arbetsbelastning. Detta bidrar till att göra dem sårbara för otillbörlig yttre påverkan. Påtryckningar från politiska makthavare på domare om hur de ska döma i individuella fall bedöms vara vanligt förekommande.

Bristen på oberoende förvärras av ett straffrättsligt system som gynnar åklagaren, vilket strider mot jämlikhetsprincipen. Rätten till en rättvis rättegång undergrävs också av en selektiv tillämpning av oskyldighetspresumptionen. Enligt Amnesty International är andelen friande domar endast 0,5 procent.

År 2016 sänktes straffmyndighetsåldern från 16 till 14 år för vissa terrorismrelaterade brott. Det har förekommit att militärdomstolar använts för denna typ av brott, såsom i åtal mot de ukrainska medborgarna Oleg Sentsov och Aleksandr Koltjenko.

Repressiva åtgärder har lett till ett ökat antal politiska fångar i Ryssland. Människorättsorganisationen Memorial namngav i slutet av 2016 strax över hundra politiska fångar. Listan var inte uttömmande utan omfattade endast de fall där Memorial kunnat samla tillräckligt mycket material för att komma till en övertygande slutsats att fallet var politiskt motiverat. Sedan 2015 har 45 nya namn lagts till listan medan åtta personer frigivits. Fångarna möter enligt Memorial Europarådets parlamentariska församlings kriterier för

politiska fångar. De flesta har förts upp på listan på grund av att det påstådda brottet inte kunnat bevisas och/eller för att de inte givits en rättvis rättegång. Nio personer på listan är dömda för deltagande i uppror och våld mot poliser i samband med massprotesterna på Bolotnaja-torget 2012 som var en av de största protesterna i landet sedan 1990-talet.

Straffrihet

Straffriheten är utbredd för vissa kategorier i det ryska samhället, bland annat makthavare och deras släktingar, företrädare för rättsvårdande myndigheter, ansvariga i de väpnade styrkorna samt företrädare för viktiga affärsintressen, såsom olje- och gasbolag. Brott begångna av personer inom dessa kategorier utreds sällan och eventuella domar blir villkorliga eller ytterst milda. Bilden är likartad beträffande brott mot homosexuella och våld i hemmet, liksom brott mot oppositionella och människorättsförsvarare.

Yttrande-, press- och informationsfrihet, inklusive på internet

Sedan Putins makttillträde år 2000 har yttrandefriheten successivt kraftigt begränsats i Ryssland. Denna utveckling har accelererat efter massprotesterna 2011-12. Statens kontroll över medierna och internet har skärpts avsevärt. Alla större ryska tv-kanaler – den viktigaste informationskällan för de flesta ryska medborgare – kontrolleras direkt eller indirekt av staten. Oberoende politiska krafter har ytterst begränsad tillgång till sändningstid och är regelbundet föremål för smutskastningskampanjer i statliga medier. Ryssland ligger på plats 148 av 180 år 2016 i Reportrar utan gränsers pressfrihetsindex.

Lagstiftning för att bekämpa terrorism och extremism används i hög utsträckning för att inskränka yttrandefriheten. Vaga tolkningar av de båda begreppen öppnar för godtycklig och politiserad tillämpning. Uttalanden som kan anses underblåsa extremism eller hat genom spridning av inlägg på nätet är i vissa fall straffbart med upp till tre års fängelse. År 2014 skärptes straffet för ”uppmaningar till separatism” och ”undergrävande av Rysslands territoriella integritet” till tre års straffarbete. Samma år infördes upp till tre års fängelsestraff för ”rehabilitering av nazismen”, ”förfalskning av historiska fakta”, samt för vanhedrande av militära symboler och minnesdagar. En av de många regimkritiska personer som dömts under dessa lagar är bloggaren Vadim Tjumentsev som 2015 dömdes till fem års fängelse för att ha publicerat videoklipp om konflikten i Ukraina. Hemsidor som bedöms som extremistiska kan stängas på riksåklagarens begäran utan

rättslig prövning. LinkedIn stängdes ner 2016 för brott mot Rysslands personuppgiftslag.

Myndigheterna har enligt lag rätt att få tillgång till innehållet i alla telefonsamtal, sms, mejl och andra aktiviteter på nätet i Ryssland. Nätleverantörer måste installera utrustning som underlättar förbindelsen med den ryska federala säkerhetstjänsten (FSB) och teleoperatörer måste spara kunddata i sex månader för utlämnande på begäran av FSB.

Ägare av sökmotorer på nätet med mer än en miljon dagliga användare ansvarar enligt lag även för innehållet, utom när det utgör en exakt återgivning av material som publicerats av officiellt registrerade medier. Ändringar i antiterrorlagstiftningen 2014 införde krav på bloggare med mer än 3 000 unika besökare per dag att registrera sig och följa liknande krav som för medier, bland annat juridiskt ansvar för kommentarer, vilket är särskilt betungande då förtal belagts med höga böter.

Efter förändringar i förräderilagstiftningen 2012 utsträcks definitionen av högförräderi, spionage och spridande av statshemligheter inte bara till otillbörliga kontakter med utländska regeringar utan även med internationella organisationer. En vag definition av vad som utgör statshemligheter ökar utrymmet för godtycklig användning av lagen. År 2015 utvidgades förteckningen över statshemligheter till att inkludera ”information om ryska förluster i krig och i specialoperationer i fredstid”.

År 2013 infördes ändringar i strafflagen som innebar såväl bötes- som fängelsestraff för ”kränkning av religiösa tro och medborgares känslor”. Ändringen tillkom efter att det ryska punkbandet Pussy Riot genomfört en konsert i en kyrka i Moskva. Brottet kan ge upp till tre års fängelse och 500 000 rubel i böter. Oberoende jurister bedömer att lagen strider mot internationell rätt och begränsar yttrandefriheten.

En lag som begränsar utländskt ägande och inflytande i ryska mediebolag till 20 procent trädde i kraft den 1 januari 2016. I takt med att utländskt ägande och inflytande minskar ökar möjligheten att utöva politiska påtryckningar även mot tryckta medier. Ledarredaktionen för den oberoende nyhetsportalen RBK ersattes 2016 med personer från mer medier nära knutna till den politiska makten.

Ryssland fortsätter att vara ett av världens farligaste länder för journalister. Committee to Protect Journalists räknar 36 fall av journalister som mördats på grund av sin tjänsteutövning sedan 1992. Landet intar sjätte plats på rankingen över länder med högst strafffrihet för mord på journalister. Det allt strängare klimatet för yttrandefriheten, och det ökande våldet mot journalister och oliktankande, har lett till ökad självcensur.

Mötes- och föreningsfrihet

Den ryska författningen garanterar rätten till fredliga sammankomster. I praktiken gäller betydande begränsningar för utövandet av denna rätt, framför allt för oppositionella evenemang. I de fall demonstrationer tillåts nekas ofta tillträde till centrala platser. Efter de politiska protesterna 2011-12 genomfördes lagändringar som begränsade möjligheterna att sammankalla möten och demonstrationer. Samtidigt höjdes bötesbeloppen för störande av allmän ordning tiofaldigt. Efter ytterligare en skärpning av lagen kan upprepade brott mot störande av allmän ordning resultera i fem års fängelse. I enlighet med denna lag dömdes aktivisten Ildar Dadin i december 2015 till två och ett halvt års fängelse.

Rättsprocesser pågår fortfarande mot de demonstranter som anhölls i anslutning till massprotesterna 2011-12. Ett stort antal fredliga demonstranter greps och många fick böter och straff på upp till fyra års fängelse, en del under brottsrubriceringen ”massupplopp” med upp till tio års fängelse. De som fortfarande sitter fängslade har erkänts av Memorial som politiska fångar.

Medborgare kan lagligen genomföra så kallade ”enmansdemonstrationer”. Det är emellertid inte ovanligt att demonstranten får sällskap av personer med uppsåt att skapa en olaglig demonstration, varpå enmansdemonstranten grips.

Föreningsfriheten garanteras i den ryska författningen, men är i praktiken under ständig press. Oberoende civilsamhälleliga organisationer och politiska partier behöver gå igenom ett byråkratiskt registreringsförfarande och uppfylla strikta rapporteringskrav. Restriktionerna tillämpas godtyckligt och begränsar främst verksamheten i organisationer och partier som engagerar sig i frågor som rör politiska och medborgarliga rättigheter.

Religions- och övertygelsefrihet

Ryssland garanterar religionsfriheten i författningen. Samtidigt tillerkänner lagen om religions- och trosfrihet från 1997 den rysk-ortodoxa kyrkans särskilda roll. De senaste åren har den rysk-ortodoxa kyrkan fått en allt starkare ställning i landet genom ett nära förhållande till statsmakten. Kyrkan har bidragit med ideologiskt stöd för att definiera så kallade ”traditionella värden” som inte minst framhåller kärnfamiljen och kvinnors roll som mödrar och hustrur.

Även anti-extremismlagstiftningen påverkar religionsfriheten. Särskilt utsatta är Jehovas Vittnen, som trots Europadomstolens dom i juni 2010 fortsatt är förbjudna att verka i Moskva. Jehovas Vittnen har förbjudits att verka även i andra regioner och är nu föremål för ett flertal domstolsprocesser. Även vissa muslimska grupper såsom Hizb ut-Tahrir har drabbats av nämnda lagstiftning. En skärpning av kontraterrorlagstiftningen 2016 begränsar missionärers verksamhet i Ryssland. Predikan får endast ske inom officiellt registrerade religiösa organisationer och på auktoriserade religiösa platser.

V. EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

Rätten till arbete, rättvisa arbetsvillkor och relaterade frågor

Problemet med osäkra arbetsplatser, orättvis lönesättning och försenade löneutbetalningar är fortsatt stora. I rådande ekonomisk kris är det vanligt med löneminskning, arbetstidsförkortning och obetald semester. I allmänhet har ryska medborgare en officiell grundlön samt en inofficiell bonuslön som enkelt kan sänkas och som inte syns i den officiella statistiken. Enligt ryska officiella uppgifter var arbetslösheten år 2015 1,3 procent men enligt ILO 5,6 procent.

Det finns en utbredd uppfattning bland frivilligorganisationer att fackföreningarna i allt större utsträckning tillgodoser arbetsgivarnas behov. Strejkrätten är i praktiken begränsad på grund av restriktiv lagstiftning.

Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Folkhälsan i Ryssland är dålig i jämförelse med många andra länder i samma inkomstkategori. Alkohol- och drogmissbruk, rökning, social stress samt förorenad miljö anses vara de främsta orsakerna till detta. Den förväntade medellivslängden för män är låg, 65,9 år 2015, om än långsamt ökande, att jämföra med kvinnornas 77,2 år. Myndigheterna har de senaste åren vidtagit

åtgärder för att begränsa tillgången till alkohol och införa rökförbud på offentliga platser. En särskild satsning pågår för att förbättra primärvården.

Budgetanslagen för hälso- och sjukvården har minskat från redan knappa resurser, vilket haft negativ inverkan på personalens löner och arbetsbörda, lokalernas underhåll och anskaffning av ny utrustning. Privata sjukhus erbjuder vård av mycket hög kvalitet, samtidigt som huvuddelen av den ryska befolkningen är hänvisad till den eftersatta statliga vårdapparaten. Vid statliga sjukhus är det ofta nödvändigt att betala mutor för tillgång till fullgod vård.

Ryssland har en relativt liberal abortlagstiftning och tillhör de länder i världen med flest aborter. Tillgången till preventivmedel är mycket god.

Våld mot kvinnor skapar betydande fysisk och psykisk ohälsa.

Enligt UNAIDS fanns det mellan 850 000 och 1 300 000 hiv-positiva i Ryssland 2014, och antalet smittade rapporteras öka snabbt. Rysslands hälsominister har uppgivit att spridningen av hiv främst kan relateras till heroinmissbruk (57 procent av fallen), och att hiv sprids inom alla samhällsgrupper. Det råder fortsatt brist på drogavvänjningskliniker.

Rätten till utbildning

Det ryska utbildningssystemet är väl utbyggt och den generella utbildningsnivån i landet är hög. I Pisa-undersökningen 2014 hamnade Ryssland på 34:e plats. Skolplikten är nioårig och skolgången är kostnadsfri, men i praktiken bekostas ofta skolböcker privat. I vissa regioner förekommer det att barn från utsatta grupper lämnas utanför skolsystemet. Inom högre utbildning är mutor i samband med antagning och examination vanligt förekommande.

Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Ryssland låg på plats 50 i UNDP:s senaste index över mänsklig utveckling (HDI) från 2015. Stora regionala skillnader i levnadsstandard förekommer. Den ekonomiska krisen, men också ryska sanktioner mot import av vissa livsmedel från EU, har påverkat levnadsstandarden negativt. Under 2015 minskade både reallönerna och realinkomsterna kraftigt, samtidigt som priserna på livsmedel ökat. De allt sämre arbetsvillkoren och det låga löneläget gör att många ryssar fortsatt är beroende av sidoinkomster och

självhushåll. Breda grupper, inte minst pensionärer, lever nära existensminimum. Även matsäkerheten har försämrats till följd av den ekonomiska krisen och de ryska livsmedelssanktionerna.

VI. RÄTTEN ATT INTE UTSÄTTAS FÖR DISKRIMINERING

Kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter

Jämställdhet mellan kvinnor och män föreskrivs i författningen. Trots detta är diskrimineringen av kvinnor i Ryssland utbredd och kommer till uttryck inte minst genom djupt rotade stereotypa könsroller.

Center Anna uppskattar att cirka 7 000 - 9 000 kvinnor dör varje år till följd av våld i hemmet. Enligt statistik begås omkring 40 procent av våldsbrotten och 67 procent av alla mord i hemmet. Enligt FN ökade övergreppen i hemmet med 20 procent från 2010 till 2015. Endast 10 procent av de kvinnor som söker skydd hos organisationer väljer att polisanmäla misshandeln. Ryssland saknar lagstiftning om kontakt- eller besöksförbud.

Brist på kunskap om och förståelse för kvinnors rättigheter, samt avsaknaden av ett effektivt system för att hantera kränkningar bidrar till utbredd straffrihet för brott mot kvinnor. Rysk lagstiftning om våld i hemmet antogs för första gången i juli 2016, med införandet av ”våld mot närstående” i paragrafen om ringa misshandel i strafflagen. Därmed föll våld i hemmet under allmänt åtal. En harmonisering av lagstiftningen i början av 2017 lyfte återigen ut begreppet ”våld mot närstående”. Samtidigt vittnar människorättsförsvarare om att den allmänna opinionen vad rör våld mot kvinnor sakta förändras till det bättre i Ryssland.

I duman finns ett utkast till en särskild lag om våld i hemmet, som togs fram av en arbetsgrupp som tillsattes 2012 och arbetade under två år. Lagförslaget fick stöd hos de flesta remissinstanser. Den välrenommerade organisationen Center Anna, som hade en drivande roll i arbetsgruppen, listades som utländsk agent i december 2016. Ett tecken på hur kvinnor söker sig bort från våld i familjen och från kärnfamiljer som bygger på stereotypa könsroller, med män som ”försvarare” och ”krigare”, är att allt fler kvinnor väljer att leva ensamma, eller som ensamstående mödrar.

Enligt International Crisis Group lever kvinnor i Norra Kaukasien under mer utsatta förhållanden än någonsin tidigare. Sedvanerätt och sharialag

existerar parallellt med rysk lag och öppnar för godtyckliga rättsliga tolkningar. Hedersmord, brudkidnappningar och polygami förekommer. Sedan en rapport om kvinnlig omskärelse i Dagestan publicerades sommaren 2016 har åklagare inlett en utredning av dess förekomst.

Ryssland har en relativt liberal abortlagstiftning och tillhör de länder i världen med flest aborter. Enligt officiell statistik utfördes 848 000 aborter i Ryssland 2015. Barnombudsmannen och den rysk-ortodoxa kyrkan förespråkar abortförbud, medan folkopinionen motsätter sig det. En opinionsundersökning visade att 51 procent av befolkningen anser att kvinnor i Ryssland gör abort på grund av svår privatekonomi.

Kvinnor har generellt sett högre utbildning än männen, men är underrepresenterade i chefspositioner. Kvinnor har 55-72 procent av männens lön och är förbjudna att verka inom 456 yrken som anses alltför farliga eller skadliga.

Barnets rättigheter

Den ryska författningen och övrig lagstiftning tillgodoser skydd för barnet, mödraskap och familjen. I sin landrapport 2014 lovordade FN:s kommitté för barnets rättigheter Ryssland för att ha genomfört lagändringar rörande vård av föräldralösa barn, människohandel, barnprostitution, pornografi, samt förbättrade möjligheter till utbildning för barn med funktionsnedsättning. Kommittén välkomnade också att Ryssland hade antagit en nationell strategi för barn 2012-2017. Kommittén uppmanade samtidigt Ryssland att bland annat stärka tillämpningen av gällande lagstiftning och öka spridandet av information om barnkonventionen.

Utfasningen av UNICEF:s kontor 2012 har lett till minskad tillgång till oberoende statistik. Det finns uppgifter om att många barn bor på gatan och att narkotikamissbruk och brottslighet är utbrett bland dessa. Det stora antalet skilsmässor, socioekonomiska problem och våld i hemmet tros ligga bakom. Barnaga är tillåtet i Ryssland. Enligt en rapport från 2012 av organisationen Foundation for Assistance to Children dödas omkring 2 000 barn per år av sina föräldrar. Samtidigt vittnar människorättsförsvarare om att den allmänna opinionen vad rör våld mot barn sakta förändras till det bättre i Ryssland.

Statistiken från Rysslands barnombudsman visar en förbättrad situation de senaste åren. Antalet föräldralösa barn har minskat, från cirka 680 000 under 2009 till 500 000 under 2014. Omkring 20-22 procent av dessa placeras i familjehem eller under förmyndarskap. Antalet barn som försvinner varje år har minskat med 60 procent sedan 2009, medan antalet barn som faller offer för kriminalitet, främst sexuellt utnyttjande, ökar. Enligt officiell statistik minskar ungdomsbrottsligheten i Ryssland.

Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

I Ryssland tillhör omkring en femtedel av befolkningen olika nationella och etniska minoriteter. Totalt 41 etniska grupper om sammanlagt 260 000 personer skyddas enligt lag som urfolk, men tillämpningen begränsas inte sällan av regeringsbeslut som rör utvinning av naturresurser i norra Ryssland. År 2009 lanserades en handlingsplan för hållbar utveckling för urfolken, men fortfarande råder begränsad tillgång till sociala tjänster, utbildning och vård. Tvister med myndigheter rörande nyttjanderätt av mark och fiske är vanligt förekommande. Paraplyorganisationen för de ryska urfolken RAIPON knöts 2013 närmare statsmakten och viktiga organisationer som främjar urfolkens rättigheter har stämplats som ”utländska agenter”.

Enligt statistik från människorättsorganisationer dödades 2015 ett tiotal personer och ett 70-tal skadades i attacker med rasistiska förtecken, en halvering sedan 2011. Majoriteten av dödsoffren var av centralasiatisk härkomst.

Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

Homosexualitet är inte förbjudet i Ryssland och lagstiftningen innehåller inga bestämmelser som uttryckligen diskriminerar mot homosexuella. Den rättsliga normen är dock fortsatt heterosexualitet, vilket innebär ett förbud mot homosexuella att registrera partnerskap eller adoptera barn, och diskriminering av homosexuella är utbredd.

Lagen från 2013 som förbjuder informationsspridning till barn om ”icke-traditionella sexuella relationer” används som ett verktyg att motarbeta hbtq-aktivister. Statlig propaganda utmålar hbtq-företeelser som stående i strid med ”traditionella ryska värderingar” och homosexualitet jämförs med pedofili. Enligt en undersökning av en människorättsorganisation är de största utmaningarna för hbtq-personer fysiskt våld, kränkningar av

arbetsrätten och mötesfriheten samt våld i hemmet. För våldsamma attacker på hbtq-personer råder utbredd straffrihet.

Flyktingars och migranternas rättigheter

Lagstiftningen rörande asyl tillämpas restriktivt och endast ett fåtal flyktingar har permanent flyktingstatus. Vissa flyktingar har tidsbegränsad asyl som behöver förnyas varje år. Enligt uppgift tar det minst sex månader för en flykting från Syrien att få tillgång till den ryska migrationsmyndigheten. Ett vanligt sätt att skynda på processen eller förlänga sitt uppehållstillstånd är att betala mutor.

Den största andelen flyktingar består av cirka en miljon ukrainare som flytt stridigheterna i östra Ukraina. Enligt UNHCR har strax under hälften av dessa erhållit tidsbegränsad asyl, en tredjedel tillfälligt uppehållstillstånd och en tiondel ryskt medborgarskap. Endast 300 har fått permanent flyktingstatus. Syrier och afghaner utgör i övrigt de största flyktinggrupperna. Sedan 2011 har Ryssland enligt officiell statistik tagit emot runt 12 000 syrier varav 7 000-8 000 är asylsökande. Av dessa ska 1 300 ha erhållit tidsbegränsad asyl och endast en handfull permanent flyktingstatus.

Flyktingar och migranter från Afrika och Asien behandlas enligt civilsamhällesföreträdare sämre än de från närområdet. Myndigheterna försöker hindra dessa grupper från att söka asyl och de måste vänta längre på beslut och krävs på fler och större mutor. Ukrainare behandlas enligt uppgift bättre än övriga flyktingar, men har ändå svårt att få sjukvård och boende. Migrantarbetarna, i första hand från Centralasien, har särskilt dåliga arbetsförhållanden, trakasseras tidvis av den ryska polisen och riskerar att skickas tillbaka till sina hemländer om de saknar arbetstillstånd.

Enligt EU:s statistikbyrå Eurostat sökte 22 000 ryska medborgare asyl i EU 2015. Mot bakgrund av flyktingströmmen till Europa de senaste åren, har andelen ryska medborgare som söker asyl minskat.

Rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Situationen för personer med funktionsnedsättning i Ryssland är fortsatt svår men har förbättrats de senaste åren, bland annat genom stärkt lagstiftning. Rysk lag förbjuder diskriminering på grund av funktionsnedsättning, och nybyggda ryska fastigheter måste vara tillgängliga även för personer med funktionsnedsättning. Tillgången till kollektivtrafiken är mycket begränsad.

Enligt organisationen Perspektiva lever mer än tolv miljoner ryssar med någon slags funktionsnedsättning, av vilka nästan fyra miljoner är i arbetsför ålder. De flesta står utanför arbetsmarknaden och är hänvisade till hjälp från familj och vänner eller ren välgörenhet. Rysslands omkring 600 000 barn med funktionsnedsättning har begränsade möjligheter att få kvalitativ utbildning på grund av diskriminering och för att skolor saknar hjälpmedel och expertis. Enligt Human Rights Watch är 30 procent av dessa barn placerade i statliga barnhem där misshandel och vanskötsel förekommer.

Det officiella antalet personer med funktionsnedsättning i Ryssland har minskat med nästan en halv miljon de senaste två åren på grund av en ny bedömning av funktionsnedsättning. Under det nuvarande systemet kan även i princip orörliga patienter fråntas sin status som person med funktionsnedsättning och därmed även sitt statliga stöd.

Allmänhetens syn på personer med funktionsnedsättning blir långsamt mer positiv. Paralympics vid OS i Sotji i Ryssland 2014 fick positiv uppmärksamhet och bidrog till att främja deras rättigheter. Det senaste året har en kampanj för barn med Downs och Aspergers syndrom varit synlig i centrala Moskva. Fall av diskriminering har fått stor publicitet och lett till uttalanden från högt uppsatta tjänstemän.

Ratifikationsläget avseende centrala konventioner om mänskliga rättigheter

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* ratificerades år 1973. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt ratificerades år 1991. Det fakultativa protokollet om avskaffandet av dödsstraffet har inte ratificerats.

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)* ratificerades år 1973. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt har inte ratificerats.

Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, *International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (ICERD)* ratificerades år 1969.

Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)* ratificerades år 1981. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt ratificerades år 2004.

Konventionen mot tortyr, *Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)* ratificerades år 1987. Det fakultativa protokollet om förebyggande av tortyr har inte ratificerats.

Konventionen om barnets rättigheter, *Convention on the Rights of the Child (CRC)* ratificerades år 1990. Det tillhörande protokollet om barns indragning i väpnade konflikter ratificerades år 2008. Det tillhörande protokollet om handel med barn, barnprostitution och barnpornografi ratificerades år 2013.

Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)* ratificerades år 2012.

Konventionen mot påtvingade försvinnanden, *International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearances (ICED)* har inte ratificerats.

Flyktingkonventionen, *Convention Relating to the Status of Refugees (Refugee Convention)* och det tillhörande protokollet ratificerades år 1993.

Romstadgan för internationella brottmålsdomstolen, *Rome Statute of the International Criminal Court (ICC)* signerades år 2000.

År 2016 utfärdade presidenten ett dekret om Rysslands utträde ur Romstadgan. Beslutet togs två dagar efter att ICC beskrivit situationen på Krimhalvön som en ”internationell väpnad konflikt mellan Ryssland och Ukraina”, och kategoriserat Rysslands närvaro på halvön som en ockupation.

Regionala instrument

Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna, *The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR)* ratificerades år 1998.

Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, *Framework Convention for the protection of National Minorities*, ratificerades år 1998.

Europeiska stadgan om landsdel- eller minoritetsspråk, *European Charter for Regional or Minority Languages*, signerades år 2001.

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet, *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, har inte ratificerats.

Europarådets straffrättsliga konvention om korruption, *Criminal Law Convention on Corruption*, ratificerades år 2006.

Exempel på svenskt och internationellt arbete rörande mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer

Sveriges regering antog 2014 en strategi för stöd till demokrati, mänskliga rättigheter och miljö i Ryssland för perioden 2014-2018. Totalt ska cirka 360 MSEK avsättas under perioden. Sida hanterar årligen 64 MSEK av dessa och Svenska Institutet övriga medel. Sida ger stöd till insatser inom demokrati och mänskliga rättigheter samt på miljöområdet, med särskilt fokus på projekt som bidrar till målet ”Massmedier med stärkt kapacitet att främja transparens och samhällsdialog”. År 2016 antogs en ny Östersjöstrategi för 2016-2020 som implementeras av Svenska Institutet. Strategin omfattar cirka 500 MSEK och inbegriper bland annat Ryssland. EU stödjer med 3 miljoner euro årligen det ryska civilsamhället genom The European Instrument for Democracy and Human Rights.

Ryssland har fasat ut flera FN-program och fonder, däribland UNICEF och UNFPA. Detta förklaras med att Ryssland inte längre har status som mottagare av utvecklingsbistånd. OHCHR:s representant lämnade Ryssland 2016.

Ryssland var 2013 föremål för granskning (Universal Periodic Review, UPR) av FN:s råd för mänskliga rättigheter. Landet mottog 231 rekommendationer och godtog helt eller delvis 140, att jämföra med 57 rekommendationer 2009 där 40 helt eller delvis godtogs. Human Rights Watch sade i sammanhanget att Ryssland sedan juni 2012 återkallat de små, positiva steg man tagit sedan granskningen 2009, främst rörande yttrandefrihet och mötesfrihet, strafffrihet för brott i norra Kaukasien och homofobisk lagstiftning.